

NOTE LINGVISTICE DE LA ROMÂNII DIN UNGARIA

IULIA MĂRGĂRIT

Notele de mai jos au fost elaborate, majoritar, pe baza unor culegeri de basme înregistrate de la povestitori români din Ungaria: *Dacă n-ar vu fi, nu s-ar povesti. Antologie a povestitorilor români din Ungaria*. Coordonator: Otilia Hedeșan. București, [Editura] „Paideia”, 2007 și Alexandru Hoțopan, *Florian. Povestile lui Teodor Șimonca*. Békéscsaba, 1981. Materialul din TD – Ung. a fost valorificat în mai mică măsură.

CIUTÚGĂ

Pentru a explica originea cuvântului-titlu, *ciutugă* „buturugă, butuc”, atestat, în exclusivitate, la plural, absent din literatura lexicografică („— *Pădurile ăstea, aici? Ăste*” – *zâce* – „*pă dimineată*” – *zâce* – „*tâte și fie șinc* [= grămadă], *așa cum trabă-n pădure, crânjile la o parte, lemnele crăpate, care-s rupte, la o parte... apu aici ciutujile!*” — *Antologie Ung.*: 86), am recurs la posibilitatea corelării cu *ciuturugă*, confirmat în DA, pentru Transilvania (Dinu, ȚO: 136), și cu var. *ciuturigă* (Viciu, *Supl. Gl.*). Rezultat al contaminății *ciot* + *buturugă*, și cum, de altfel, indică și DA, *ciuturugă* a reușit să se impună, substituind lexemul titular, într-o zicală consacrată: *Ciuturuga mică răstoarnă carul mare* (Gorovei, C.: 167). Preluat în uzul curent, prin haplogogie, dezvoltă var. *ciutugă*, pl. *ciutugi*, în rostire dialectală *ciutuji*: *Spune câtă mărjaua că lemnele aste și să crămpătească* [= să se taie bucăți], *cile la o parte, crânjile, apu crepăturile, apu ciutujile... și vie vințelarii, vie și puie pomii* (*Antologie Ung.*: 87). Dacă partea incipientă, de forjare a noii unități lexicale, prin contaminăție, s-a desfășurat, deopotrivă, în graiurile interne și în cele externe, inovația *ciutugi* > *ciuturugi*, aparține, în totalitate, comunităților românești din sud-estul Ungariei.

CUMINECĂ, COMĂNĂCÍ

Ca verb reflexiv, *cumineca* este atestat cu un sens neinventariat în dicționare, „a se pleca în fața cuiva, în semn de salut ceremonios, de omagiu”. Moștenit din

FD, XXXV, București, 2016, p. 205–215

latină (**comunicare = comunicare*), cuvântul face parte din lexicul religios, fiind unul dintre cele mai frecvente, datorită semantismului cu care s-a impus: „a (se) împărtăși cu sfintele taine, a primi, după spovedanie, din partea preotului, împărtășania, constând din vin și pâine sfințită” (cf. DA s.v.). Prin practicarea exercițiului ritualic, s-a ajuns la conturarea unui semantism suplimentar. Practic, faptul a fost posibil, întrucât, atunci când se oficia *cuminecarea*, beneficiarul se înclina, în semn de pietate, în fața preotului. De aceea, cu timpul, din câmpul semantic al verbului moștenit, s-a desprins un nou înțeles. Textul unui basm confirmă separarea semantismului: *Fata împăratului o știut că cine-i, o știut că-i Bercăciulă. E numa o mârș la el și s-o cuminecat și iară s-o-ntors napoi... No, d-apu când s-o-ntors napoi... și el s-o-nchinat [= înclinat] cătă e...*

*Împăratu tare s-o-nvoit la ceie cum că amu fata lui s-o cuminecat nainte... s-o aplecat nainte... lu ficioru acela și amu... s-a despărți... de Bercăciulă (Șimonca, Fl.: 26). Sinonimele evidente din text s-o cuminecat = s-o închinat; s-o cuminecat = s-o aplecat relevă înțelesul dezvoltat în subsidiar de cumineca. Conturarea unui (sub)sens nou, laicizat „a se pleca în chip de salut, în fața cuiva” (în afara serviciului religios), se explică, după cum am observat mai sus, prin practicarea susținută a gestului ritualic, altfel spus, prin frecventarea bisericii: *Mere poțasu, spune la împărăteasă:**

„– O vinit on voinic c-o scrisoare... Că ce-i scris nu m-o dat scrisoarea în brânci...”

„– Du-te și-l teamă [= cheamă]!”

Și când îl vede împărăteasa, să uită la ficior: „A-a-ha! Uiti-te! Uiti-te!” *El să cuminecă- nainte lu-mpărăteasă și sărută mâna și-i dă scrisoarea-n mână (Antologie Ung.: 201).*

Cu noul înțeles conturat, *cumineca* intră în relație sinonimică cu un alt verb, care îl precedă, în timp, atestat pentru Transilv. (LB), *comănăci* (< *comănac* [în portul țărănesc] „acoperământ pentru cap, la bărbați, cunoscut mai ales în aria nordică”), confirmat pentru Ban., de Costin, Gr. Ban. „a-și scoate pălăria [comănacul], în semn de salut în fața cuiva; a saluta cu umilință” (LB), dar și pentru Crișana „a se căciuli” (FCM: 99). Nuanțarea semantică consemnată de FCM se explică, fără îndoială, prin condiția socială a purtătorilor de *comănac*. Schimbându-și, momentan, statutul, unul dintre aceștia și-a recăpătat demnitatea : „– Ia să mi te dai legat / Să te ducem nestricat!” „– Cum o să mă dau legat / Când eu nu sunt vinovat / Nu sunt femeie cu concii / Să zic că-n luptă nu poci! / Ci-s voinic cu *comănac* / Cu nouă zapcii mă bat!” (*Balade populare românești*, II. *Anthologie* de Al. I. Amzulescu. [București], Editura pentru Literatură, 1966: 346). *Comănăci* este încă în uz la minoritarii români din Ungaria: *No, vine poțasu, cum zăcem noi, vine-nlontru, să comănăcește nainte-mpăratului și gratulează, cum îi data:*

„– Să trăiască nălțatu-mpărat, mulți ani cu pace și cu sănătate!” (*op. cit.*: 195).

DIDIGOĂNĂ

Ca element inedit, lexemul-titlu *didigoană* „dihanie, lighioană”, cu var. *didicoană*, a fost reținut în glosarul volumului *Antologie Ung.: No, apu, când îi odată, iaca că vede on pui dă urs [...]. O scos pita din jeb și i-o dat... I-o dat astăzi atâta, mâne iar atâta, poimâne iară... Amu tată-so:*

„– Mă” – zâce – „ce vrei tu cu **didigoana** asta? Că aiesta-i” – zâce – „pui de urs, aiesta-i blăstămat!” (op. cit.: 269). Sensul deductibil este confirmat și în alte contexte: „– Domnu Crăișorule, mă rog a binevoi, dă dumneatale, că și-mi dai ceva de mâncare... Și după mâncare aice și mă culc cu dumneavoastră” – zâce – „că io-s fără arme și mă tem de **didicoane**” (ib.: 40). Pe lângă semnificația menționată, lexemul, cu determinant sau simplu, constituie o nouă denumire pentru cunoscutul personaj fantastic, *dracul*, cu una dintre „reședințele” posibile în bălți: *Când am trimăs uomu... cu coșara ce dă aur, i-am dat în poruncă să-l puie în balta ce cu **didigoane spurcate*** (ib.: 203). *În balta asta... ieste **didigoane** multe și cine ști, ce-or face cu pruncu* (ib.: 197). Totodată, în afara accepției citate, pe scara animală, în opoziție cu omul, *didigoană* desemnează și animalele care compun vânatul unei păduri: *Apoi umblam pă la vânat, pân pădure. Da nu aveam **didicoane** ș-am mers pă graniță, la Mama Ciumii. Că Mama Ciumii ave d-atâtea **didicoane**, dă să love una de alta* (ib.: 66). *Când or ajuns la pădure zâce:* „– Amu ne scoborâm jos că aici este multe feluri dă **didigoane**” (Șimonca, Fl.: 63).

Pentru originea cuvântului, avem în vedere posibilitatea contaminăției sinonimice: *dihanie* + *lighioană*, cu un posibil rezultat *dihighioană* (*dilighioană*), perfectat în urma unor modificări fonetice de felul asimilării: [d] – [h] > [d] – [d] sau [d] – [l] > [d] – [d]: *didighioană*, apoi, prin depalatalizare: *didigoană*. Ca modalitate de creare (contaminația) și material (anumite unități lexicale, din același câmp semantic), *didigoană* poate fi comparat cu *bălăoană* „monstru, balaur”, rezultat din intersectarea *bală* „id.” + *lighioană* sau cu *scorpioană* < *scorpie* „animal fantastic, monstru” + *lighioană* din graiurile muntenești” v. *supra*. Din punctul de vedere al inovației, sub acest aspect, graiurile românești din Ungaria au evoluat similar cu unele ramificații teritoriale, din țară.

FOMÍ

Verbul denominativ *fomi*, cu înțelesul „a răbda de foame, a flămânzi”, întâlnit la românii din sud-estul Ungariei, se dovedește un cuvânt propriu acestora: *Ș-apu, așe săraci cum or fost, or avut o mățuță, or avut on câne. Și când mâncau, la câne dădeu doauă-tri dărăbuță dă coji, la măță, vai și amar (!), îi țâpau un mnezuț dă pită. Fomeu pângă îi și mățile, dară nici îi nu să îmbuibau în mâncare* (Șimonca, Fl.: 101). Verbul este atestat și în regim tranzitiv: „– Ce faci, măi calule aici? ... N-ai tu gazdă?”.

„– Ba am avut on gazdă, tare rău și sărac. Și uiti-te” – zice – „să vede pe coastele mele că m-o ținut rău. M-am gândit că dăcât să și lucre cu mine... **mă fomește**, lucră cu mine, mai bine mă duc în lume, și, cum oi pute, așa oi trăi” (ib.: 102).

Cu mult timp înainte, în var. de conjug. I, *foma* a fost atestat, în graiurile interne. Mai întâi în Gorj, la începutul secolului trecut: *Oamenii trăiesc bine când să face bucate bișag* [= din belșug], *cân să face lipsă, mai fomează* (GN, I: 20). Ulterior, același verb a fost înregistrat în Teleorman, în anchetele pentru ALRR – Munt. și Dobr., fișa a șasea, valorificat în DGS, II, iar recent a fost inclus într-un glosar dialectal, elaborat pe baza graiului din localitatea Giroc, din proximitatea orașului Timișoara, ca participiu, *fomat*: *O mâncat până n-o mai putut, c-o fost tare fomat* (Murariu, *Gl. girocean*). Probabil, în cazurile semnalate, ca și în cazul minoritarilor români din Ungaria, este vorba de creații independente. La nivelul graiurilor interne, verbul simplu este dublat de formația prefixată *înfoma*, modelată, probabil, analogic, după *înfometa*. Înregistrat în Muntenia, ca part. (*obosit, înfomat, tremurând, fără bani* – Delavrancea ap. TDRG) și confirmat ca verb în DRB s.v. *înfomez*, derivatul probează caracterul creator al graiurilor muntenesti și, în general, al graiurilor dacoromâne. În acest punct, ne disociem de DA care interpretează *înfoma* drept creație cultă, după fr. *affamé*. Prezența verbului în variante de conjugări diferite ori cu structuri diferite (simplă, cu prefix), în diverse zone ale dacoromânei, contrazice poziția dicționarului-tezaur. Creațiile reperate în puncte dispersate ale românității, susțin originea internă a acestora, la nivel dialectal. După Munt., Olt., Ban., graiurile crișene, din afara țării, confirmă acest punct de vedere.

GÂRTEANUL PĂMÂNTULUI

Prezent în basmele cu circuit în comunitățile românești din Ungaria, compusul *gârteanul pământului* desemnează „locul de coborâre de pe pământ pe celălalt tărâm; canalul de legătură dintre cele două lumi”: „— [Oi mere] *până la gârteanu pământului*. Ș-acolo m-oi scobori jos că io d-acolo sunt vinit. Numai” – zâce – „n-am putut [trăi acolo] *dă ferile* [= fiarele] *acele multe, rele, care mâncau om, să trăiesc. Și cu o panjeră* [= pajură] *d-acele mari*” – zâce – „m-am andăluit [= m-am pornit] *ș-am ieșit d-acolo*” (*Antologie Ung.*: 294).

Dintre elementele compusului anunțat, interesează *gârtean*, reținut în partea de glosar a volumului cu sensul prim „gât” și cel de al doilea „loc de coborâre...”, cum apare în citatul de mai sus. Formație inedită, atât prin îmbinare, cât și prin cel dintâi dintre componente, *gârteanul pământului* ridică probleme din punctul de vedere al originii acestuia. Reprezentantul unui vechi împrumut slav, atestat la Cantemir, *gъrtanъ* (v. DA s.v. *gâtlej*), *gârtan* ar fi putut suferi modificări ulterioare, prin intersectarea cu lexemul *grăclean*, existent și în graiurile din Ban. (v. DA *loc. cit.*) și din sudul Transilv. (Viciu, *Gl. s.v. grăclean*), reflexul românesc al unui

împrumut din limba sârbă: *grkljan*. Intersectarea *gârtan / grăclean*, a dus, probabil, la refacerea: *gârtean*. Noul cuvânt, rezultat analogic sau prin contaminare, se explică prin larga răspândire a împrumutului de origine sârbă în graiurile românești din Ban., Transilv., Ungaria, iar în partea sud-estică, a celui mediat de bulgară, *grǎkʻlan* (Nestorescu, RT., *Gl.: grăclean*).

ÎNCOTITĂ

Ca adjectiv feminin, de origine participială, cuvântul-titlu, *încotită* [despre o persoană] „așezată, rezemată *pe coate, în coate*”, a fost identificat în textul unui basm. Formație inedită, acesta prezintă interes, în mod special, prin baza derivativă, la origine o construcție prepozițională, *în coate*, mărturie pentru conversiunea prepoziției în preverb și pentru posibilitatea de proliferare a derivatelor cu *în-*: *Când s-o apropiet acolo aproape, o văzut și fata, că ie era în fereastră, la curte era dăștisă fereasta, și-ncotită pă fereastă, s-așe hore [= cânta]. Așe hori hore că mai mult plânje!* (*Antologie Ung.*: 253).

LEBENIȚĂRĂȘ

Cu var. *lăbinițarăș*, cuvântul-titlu, *lebenițarăș*, semnificând „paznic (proprietar) al unei culturi de pepeni” se poate corela cu baza derivativă *lebeniță*, *lăbeniță* „pepene”: *Lăbiținarășu, om bătrân... dăloc, află cum că ce să facă* [pentru fetele de împărat].

„– No” – zice – „fătu-mneu, la fieștecare v-oi da un pepine!”

La ce mai mare, la ce mai bătrână, i-o dat un pepine tăt crepat. Nu i-o picat bine [fetei], că ii cel mai crepat i l-o dat. La ceialtă i-o dat unu copt frumos, la ce mai mică încă unu așe mai verdu. No-apu acee mai cuminte [= cu minte] o fost ca ce mai mare [soră], acee o știut că... a ei are vreme să se coacă (Șimonca, *Fl.*: 19).

Formal, derivatul se analizează prin *lebeniță*, împrumut din sârbă, *lebenica*, bază derivativă pentru virtualul derivat, *lebenițar* „paznic la ...”, specific, prin formant, sistemului derivativ românesc. Acestuia i s-a adăugat un augment, după modelul maghiar, printr-o falsă interpretare, ca în *poticarăș* < *potikarius*. Prin urmare, dubletul *poticar*, deriv. rom. – *poticarăș*, împrumut maghiar, ar explica, prin analogie, ca modalitate de creare, *lebenițar*, *lebenițarăș*, absente din dicționare.

ORTÁC „identic”

Regionalismul *ortac* s.m., s.f., –~ă „tovarăș, prieten” (ca sens de bază), cu var. *hortac*, împrumut din sârbă (*ortak*), circulă, mai ales, în Ban. și Transilv. (v. DLR s.v. 1.). Prezența lui în lexicul etnicilor români din Ungaria, de altfel,

firească, se mai explică și prin conviețuirea cu minoritari sârbi și prin așezarea comunităților românești, din sud-estul Ungariei, la frontiera cu Serbia. La fel de firească este și evoluția internă a împrumutului, în rezultatul căreia s-a conturat, în plan local, un nou sens:

„– *Amu, fiindcă ești dezbrăcat, mamii, mai nainte ie uiti-te, vezi tu prima asta? Una ortacă ca și asta o mai fost, numa tată-to*” – zice – „*când i-am legat brâncile la spate cu așa primă, cum îi asta, u-o rupt! Și tu pute-ii s-o rupi?*” (Șimonca, *Fl.*: 183). Punctul de pornire al inovației semantice, *ortacă* adj. f. „identică, asemănătoare” l-ar putea constitui loc. adj. *cu ortac* [d. o persoană] „în pereche, cu soț”, care s-a extins de la animate la inanimate, conturând semantismul menționat „în număr par”. Situația este confirmată de textele dialectale culese din țară: *Lumânările sunt, „cinci ori tri, ori că șapte, să nu fie cu ortac*” (E. Petrovici, *Folklor din valea Almăjului*, în *Arh. Folk.*, 1935, III: 57). Dintr-un astfel de context „saltul” semantic este pe deplin explicabil, deoarece obiectele-pereche, de regulă, sunt identice:

„– *Mă, dacă aș afla părete [= păreche] la inelu [deja cumpărat]!*” – zăce – „*că aș avea și eu și mnireasa me [la fel]! D-apu așe nu este nici în lumea asta!*”

Apu mere bătrânu [care vânduse primul inel] iară cole, cu inelu [al doilea] și iară cela [cumpărătorul] mere pă cole – zăce – dară...:

„– *A cui îi inelu?*”

„– *A mneu!*”

„– *D-apu dă-mi-l în mână! [...]. D-apu aista ar fi hortacu inelului meu!*” (*Antologie Ung.*: 148).

PINTECĂ

Identificat într-un text din basmele lui Șimonca, *Fl.*: 129, verbul *pinteca* „a da pinteni calului”, pune probleme referitoare la etimon,: *Când o fost tri [securile] ... pintecă calu, calu sere (!) una, haida!*

„– *Fu-u-u! Uite-te, uiti-te. Vezi cât de proști sântem? Dirept am avut noi că are minte, nu-i pre ocoș... Ce vre el cu tri săcuri? Barem doauă să ne fi dat înapoi!*”

Formație verbală neatestată până în prezent, *pinteca* se dovedește analizabilă prin baza derivativă *pintec* „pinten”, semnalată în DR, V: 303 de Șt. Pașca, în var. *pinteg*. Acesta explică varianta, prin corelare cu *pinten*, sub influența srb. *noga* „picior”, în graiurile bănățene. Nu este exclus ca nativii sârbi din Banat să fi produs modificarea *pinten* > *pinteg*, etapa *pintec* fiind o consecință firească.

POM DE PÉRE, POM DE LEGÚME

Cea dintâi sintagmă anunțată, *pom de pere*, prin excelență, în prezent, specifică graiurilor de dincolo de Prut (v. *pom de mere* – TD – Bas., *Glosar; pom de agude, pom de gutâi* – *Dicț. dialectal*, III), apare într-un basm: *Ce s-o gândit el, o pus on pom la mormântu lu mă-sa, la cap lângă cruce, un pom dă pere. Așa pere o făcut pomu care-s minune!* (Șimonca, *Fl.*: 14). Putem presupune că simetria celor două arii extreme demonstrează că în limba veche pomii fructiferi se denumeau prin compuse, de fapt construcții prepoziționale care individualizau pe unii în raport cu ceilalți, după fructe. Abia mai târziu, după cum demonstrează Hristea 1968: 66 ș.u., plecând tocmai de la această bază derivativă, s-a creat numele pomului în concordanță cu cel al fructului: *merar*. Prezența sintagmei *pom de...* în cele două arii arhaice pledează pentru vechimea compusului reperat în lexicul românilor din Ungaria. Atestarea comentată nu este accidentală ori întâmplătoare pentru că se repetă: *Când or ajuns la pomul cel de pere... zice „– Frate nost ce pom dă pere mândre!”* (Șimonca, *Fl.*: 68); *D-apu nainte pă drum era on pom dă mere, on pom de pere și o fântână* (*ib.*, *ib.*: 67).

Mai puțin obișnuit pare cel de al doilea compus, *pom de legume*: „*D-apu ți mânca*” – *zice* – „*că pomii de legume care-s puși lângă drum pentru drumari îs*” (*id.*, *ib.*). Caracterul insolit al acestuia constă în semantismul determinantului „poame, fructe, rod al pomilor”, deja atestat pentru Oaș (v. DA s.v. *legumă* 1.): *Care pom nu ține legumurile, ce pchică, cân(d) frământă pasca, me(rge) femeia și-l prinde cu aluatul pe mânuri* (Arh. Folk., I: 224), pentru fosta reg. Iași (Lexic regional I: 64), pentru Oltenia, *legumea* s.f. art. „recolta unui pom” (Sorescu, *La Liliaci*, II: 215, *ap.* Gr. Brâncuș, *Expresie populară în ciclul La Liliaci de Marin Sorescu*, București, Editura Academiei Române, 2014: 127). Fragmentele citate oferă informații parțiale, pentru *legume*, întrucât numele nu apare asamblat în compoziția *pom de...*, iar aceasta, la rândul ei, să fi fost atestată. Deocamdată, românii din Ungaria rămân creatorii și posesorii compusului. Datorită condițiilor restrictive, în care-și vorbesc limba, creativitatea lor sporește, soluționând probleme de schise la nivel dialectal în țară.

ȘUȘÓRCĂ

Cuvântul *șușorcă* s.f. „pănușă”, întâlnit, relativ, recent în comunitățile românești din Ungaria (TD – Ung., *Gl.*, Rom. Ung. – *Gl.*) a fost înregistrat de DLR din Transilv. și de prin nordul Banatului. În această calitate, a fost semnalat și comentat de Viorel Bidian: *Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea „pănușă, foaie de știulete”* în CL, XXVI, 1981, nr. 2.: 167–171. Preluând indicația etimologică din CADE: magh. *susorka*, autorul a încercat să o identifice în

literatura de specialitate (maghiară), dar informația nu a fost confirmată. În unele graiuri maghiare de nord, precum și în pustă, se întâlnește o formă, cel mult, apropiată, *suska*.

Pentru clarificarea etimologică a aceluiași cuvânt, în Mărgărit, CES, nota omonimă, am întrevăzut posibilitatea unei creații interne. În chip firesc, am presupus ca punct de plecare *susoară*, var. pentru *subsuoară* (DLR, II. 1.) „loc unde se împreună o frunză cu lujerul sau o ramură cu axul purtător; axilă: *p. ext.* (regional, în forma *susioară*) lăstar de porumb”: *De la nodul cel mai apropiat de pământ, adesea, firul de păpușoiu... dă un fel de ramuri, care, câteodată, fac și păpuși și spice și care se numesc susiori* (Pamfile, A.R.: 87). Dacă admitem o variantă de plural *susori*, pentru o marcă mai pregnantă a pluralului (Byck, Graur 1933: 14–57), și posibilitatea asimilării [s] – [ș] > [ș] – [ș], atunci lucrurile se simplifică. Din noul plural, *șusori*, s-ar fi putut reface un singular corespunzător, *șusoară*, care ar fi denumit atât „locul de îmbinare a frunzelor cu tulpina”, cât și „foaia, foile care îmbracă știuletele”. În cazul conviețuirii populațiilor română și maghiară, a bilingvismului, contaminația dintre rom. *șusoară* și magh. *suska*, la nivelul graiurilor românești, ar putea explica satisfacător rom. *șusorcă*. Este tocmai detaliul care ne-a lipsit în demonstrația anterioară.

USPĂTORI

Semnificând „musafir, oaspete”, lexemul-titlu, *uspători*, lipsește din dicționare și glosare („— *Cine face acolo așe larmă dă n-am aice hodină cu uspătorii mnei să-mi petrec?*” – *Antologie Ung.*: 332). În absența indicațiilor etimologice, ne-am folosit de un indiciu conținut de însăși structura cuvintelor implicate. Corelându-l cu *uspătătoriu*, *ospătătoriu*, var. înv. s.v. *ospătător*, *-oare*, cu sensurile „ospitalier; chefliu; hangiu; gazdă; ospătar”, derivatele enumerate au calitatea de deverbale. Tot ca o particularitate comună, toate excelează în corpuri fonetice, nu numai greoaie, ci și alcătuite din silabe cvasiidentice. În aceste condiții, iminența haplogogiei devine previzibilă. În urma accidentului fonetic amintit, prin redimensionare, *uspătătoriu* ar fi putut deveni *uspător*, perpetuând același înțeles: „musafir”. Întrucât varianta abreviată lipsește din DLR, aceasta constituie, deocamdată, o particularitate lexicală a minoritarilor români din Ungaria.

VIGHEZÍ

Tot o formație verbală neatestată, întâlnită în textul unui basm, constituie și *vighezi*: „— *Înălțate împărate! Noi dă douăzeci de ai stăm în sârvici, pã noi și ne leși tãtodatã și merem cu tãți la besericã. Cã avem on așe boitar [= ciobănaș], care-i în stare să vighezească dă tãte turmele*” (*Antologie Ung.*: 32). Descinzând

din paradigma verbului *veghea*, respectiv, din ind. prez. 3 sg. *veghează*, prin conversiunea acestei forme în bază derivativă, noua formațiune verbală perpetuează semantismul primar *veghează* > *veghezi* > *vighezi*. După modalitatea de formare, acesta se încadrează în seria verbelor semnalate tocmai pentru descendența lor din propria paradigmă, de felul *bureza* < *burează*, *picureza* < *picurează*, *ureza* < *urează* ș.a. (Mărgărit 2007: p. 275–285; id., NCEs: 318–334), interpretate ca derivate ale unui presupus sufix *-eza*, *-ezi* (FCLR, III: 46).

VITEȘĂG

În lexicul basmelor românești din Ungaria, se întâlnesc multe cuvinte neatestate. Unul dintre acestea este și numele *viteșag* „vitejie”: *Noa, d-apoi și bătrânu când se scoală, așe cam târziu, și el să uită* [pe fereastră]. *Ah, că n-o știut, haba o fost pruncu lui, că ce viteșag are pruncu lui!* (*Antologie Ung.*: 87). Suffixul pe care-l identificăm, *-șag*, a încetat să fie productiv, în limba română, chiar la nivel dialectal (Popescu-Marin 1966: 42). Condițiile de conviețuire a populației românești minoritare, cu cea maghiară, majoritară, în sud-estul Ungariei au asigurat vitalitate prelungită formantului, la nivelul local al graiului. În cazul de față, el a substituit sufixul primitiv, *-ie* (*vitejie*), probabil pentru un plus de expresivitate. Se înțelege că *viteșag* rămâne o creație strict locală, elaborată de etnicii români în mediu aloglot.

ABREVIERI

Arh. folk.	„Anuarul Arhivei de folklor”. Publicat de Ion Mușlea. Cluj–București. Anul I (1932) ș.u.
Byck, Graur 1933	J. Byck, Al. Graur, <i>L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain</i> , în BL, I, p. 14–57.
CADE	I. - Aurel Candrea – Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat</i> . Partea I: <i>Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi</i> de I. - Aurel Candrea. Partea II: <i>Dicționarul istoric și geografic ilustrat</i> , de Gh. Adamescu, București, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
Carabulea 1969	Elena Carabulea, <i>Sufixe -mânt și -ment</i> , în FCLR, vol. al V-lea, p. 47–57.
CL	„Cercetări de lingvistică”, Cluj(-Napoca), 1956–1993.
Costin, Gr. Băn., II	Lucian Costin, <i>Graiul bănățean</i> , [vol.] II. Turnu-Severin, 1934.
DA	Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> , București, 1913–1948.
<i>Dicț. dialectal</i>	<i>Dicționar dialectal</i> (cuvinte, sensuri, forme, vol. I–V, redactor responsabil Rubin Udler, Chișinău 1985.
Dinu, ȚO	Titu Dinu, <i>Graiul din Țara Oltului</i> , 1923. Extras din revista GrS.
DLR	Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
DR	„Dacoromania”, Cluj-Napoca, 1921–1948.

- DRB *Dicționar român-bulgar*, sub redacția academicianului Dr. St. Romanski și a lui St. Ilcev, Sofia, 1962.
- FCLR III *Formarea cuvintelor în limba română. Derivarea verbală* de Laura Vasiliu, București, Editura Academiei, 1989.
- FCM Teofil Frâncu și George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, Scriere etnografică cu 10 ilustrațiuni în fotografie, București, 1888.
- GN *Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de români, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Speranția. [vol.] I, București, 1906.
- Gorovei, C. Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*. București. Edițiunea Academiei Române, 1898.
- GrS „Grai și suflet”. Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ovid Densusianu. București (1924) ș.u.
- Hristea 1968 Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*. Studii. Articole. Note. București, Editura Științifică.
- Mărgărit, NCES Iulia Mărgărit, *Noi comentarii etimologice și semantice*, „Etymologica” 27, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Mărgărit 2007 Iulia Mărgărit, *Identitatea unui formant: -eza, -ăza; -ezi; -ozi*, în LR, LVI, nr. 5, p. 275–285.
- Mărgărit, *Vocab.* Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor dacoromâne sudice*. București, Editura Academiei Române, 2009.
- Mărgărit, *Românii* Iulia Mărgărit, *Românii din afara României*. București, Editura Academiei Române, 2011.
- Murariu, *Gl. girocean* Ion Murariu, *Vorbe d-ale noastre*, Glosar girocean. Ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Waldpress, 2014.
- Nestorescu, *RT, Gl.* Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria, Glosar dialectal*, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Pamfile, A.R. Tudor Pamfile, *Agricultura la români*. Studiu etnografic, cu un adaus despre măsurătoarea pământului și glosar. București, 1913.
- Papahagi 1925 Tache Papahagi, *Graiul și folclorul maramureșean*, București, Editura Cultura Națională.
- Popescu-Marin 1966 Magdalena Popescu-Marin, *Din istoria derivării cu sufixe în limba română*, LR, LV, nr. 1, p. 41–52.
- Popovici RD Iosif Popovici, *Rumaenische Dialekte*. [Band] I: *Die Dialekte der Munten und Pädureni im Hunyader Komitat*, Halle a. D. S. Verlag von Max Niemeyer, 1905.
- Rom. Ung. Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria*. Texte. Glosar. Studiu lingvistic. București, Editura Academiei Române, 2013.
- TD – Bas., *Glosar* Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*. Texte dialectale și glosar (Institutul de Fonetice și Dialectologie „Al. Rosetti”), București, 2000.
- TD – Bulg. Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TD – Ung. Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Tohăneanu, Bulza G. I. Tohăneanu, Th. Bulza, *O seamă de cuvinte românești*, Timișoara, Editura Facla, 1976.

- Teaha, CN   Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*. București, Editura Academiei, 1961.
- Viciu, *Gl.*   Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate și explicate de ..., București, Carol Göbl, 1906 (Extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXIX, Memoriile secțiunii literare).
- Viciu, *Supl. Gl.*   Alexiu Viciu, *Suplement la Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate și explicate de ..., București, Editura Cultura Națională, 1925 (Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom III. Mem. II).

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române